

Милица М. Спремић Кончар¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за англистику

КРАЉ АРТУР КАО ТИРАНИН У АЛИТЕРАТИВНОЈ СМРТИ АРТУРОВОЈ

Краљ Артур као јунак најпопуларније легенде европског средњег века започиње свој живот у енглеској књижевности у првој половини дванаестог века, у латинској псеудоисторијској хроници Џефрија од Монмута, *Историја британских краљева*. Џефријево дело на нормански дијалекат старофранцуског језика препевава Вас и даје му наслов *Роман о Брушу*, а Васово дело на средњоенглески преводи Лајамон и назива га *Бруш*. У Џефријевом делу Артур се формирао као владарска и политичка фигура, Васов Артур поприма и особине краља-дворанина, а Лајамонов Артур и одлике староенглеских херојских краљева. У *Алијтеративној смрти Артуровој*, чији су извори дела поменута три аутора, долази, међутим, до извесне деградације Артуровог лика, који се од праведног браниоца свога царства преобраћа у крвожедног тиранина обузетог гордошћу. Ослањајући се на теоријске ставове Ларија Бенсона о *Алијтеративној смрти Артуровој* као о средњовековној трагедији о паду моћника, овај рад анализира Артуров пад кроз примере краљеве склоности ка неумереној раскоши, пренагљености у појединим потезима, дрскости у опхођењу, незаситости у освајачким походима и безосећајности према патњама недужног становништва опустошених земаља и поставља тезу да се тек у самртном часу Артур враћа себи и својим коренима – верзијама Артура из династичких хроника Џефрија од Монмута, Васа и Лајамона.

Кључне речи: краљ Артур, средњовековна трагедија, *Алијтеративна смрт Артура*.

1. Увод

Краљ Артур као јунак најпопуларније легенде европског средњег века започиње свој живот у енглеској књижевности у првој половини дванаестог века, у латинској псеудоисторијској хроници Џефрија од Монмута, *Историја британских краљева* (Geoffrey of Monmouth, *Historia Regum Britanniae*, 1136). Џефријево прозно дело на нормански дијалекат старофранцуског језика препевао је Вас и дао му наслов *Роман о Брушу* (Wace, *Roman de Brut*, 1155), а Васово дело на средњоенглески превео је Лајамон

¹ mspremic@eunet.rs

и насловио га *Бруџ* (Layamon, *Brut*, око 1200).² У Џефријевом делу Артур се формирао као владарска и политичка фигура, Васов Артур, осим што је владарска и политичка фигура, поприма и особине краља-дворанина, а Лајамонов Артур баштини и одлике староенглеских херојских краљева, познатих из епске поезије најстарије епохе енглеске књижевности.

Алиџеративна смрћ Арџурова (*The Alliterative Morte Arthure*), анонимни спев од нешто преко 4300 дугих алитеративних стихова из последње четвртине четрнаестог века,³ једно је од најзначајнијих остварења *обнове алиџеративног стиха*. Пошто о аутору *Алиџеративне смрћи Арџурове* нема никаквих података, о њему се, слично као о Песнику *Бисерке* (*Pearl Poet*), износе претпоставке на основу његовог дела. У том смислу се његово темељно познавање тактике ратовања, ратне опреме, одеће и хералдике, тумачи као доказ учености, али и наговештај да је био близак свити краља Едварда III или јој чак и припадао и да је можда лично био ангажован у краљевим политичким и војним пословима (Stoun 1988: 13–14). Лесли Џонсон наводи (L. Džonson 1999: 93) да је *Алиџеративна смрћ Арџурова* производ песниковог целоживотног читања и размишљања о пословима дипломатије, војничких освајања и владавине крајем четрнаестог века. *Алиџеративна смрћ Арџурова* сачувана је у само једном рукопису, Lincoln Cathedral MS 91, у коме се, осим овог спева, забележеног на листовима 53 до 98, чува преко седамдесет других дела различите дужине (L. Džonson 1999: 99). Дела у овоме рукопису записао је преписивач по имену Роберт Торнтон (Robert Thornton), по коме се рукопис популарно назива Тортонов рукопис (Thornton Manuscript). Торнтон је живео у јоркширском селу Ист Њутон (East Newton), а рукопис је настао између 1420. и 1450. године (Stoun 1988: 13).

Главни извор *Алиџеративне смрћи Арџурове* јесте Џефријева *Историја британских краљева*, из које потиче основна прича о Артуровим европским освајањима и походу на Рим, а проучаваоци овога дела утврдили су песников дуг и многим другим књижевним споменицима. Уз Џефрија, аутор се служио Васовим *Романом о Бруџу*, Лајамоновим *Бруџом*, *Хроником Енглеске* Роберта Манинга (Robert Mannyng, *Chronicle of England*, 1338) и још неким делима.

- 2 Џефри од Моммута је утемељитељ традиције по којој су Британци потомци тројанског јунака Енеје јер лоза древних британских краљева започиње Брутом, Енејиним праукумом, који, по доспећу у Британију, нову земљу, народ и језик назива по себи. Од Брута, по Џефријевом сведочењу, воде порекло легендарни британски краљеви, међу којима су најпознатији Горбодак, Ферекс, Порекс, Симбелин, Лир, Вортигерн, Аурелије Амброзије, Утер Пендрагон и Артур. *Бруџ* у Англонорманско доба (1066–1340) постаје генеричко име за наративе који се заснивају на Џефријевој верзији британске историје.
- 3 Датирање *Алиџеративне смрћи Арџурове* је тема о којој се расправља, али прецизна временска одредница није утврђена. Џејмс Д. Џонсон сматра да је дело написано између 1350. и 1365 (Dž. Džonson 1975: 272), Хелен Њустед – око 1360. године (Njusted 1967: 44), Питер Филд – „највероватније између 1360. и 1375. године” (Fild 1978: 32), Лари Бенсон – око 1400. године (Benson 1986: xviii), а Лесли Џонсон нешто касније – између 1399. и 1402. године (L. Džonson 1999: 90).

За разлику од Цефрија од Монмута, Васа и Лајамона, који у својим династичким хроникама описују читав Артуров живот – од мистериозног зачећа потпомогнутог Мерлиновом магијом, преко крунисања и блиставе војне и политичке каријере, до смрти у трагичној последњој бици са Мордредом – аутор *Алишерајтивне смрти Артурове* дело започиње у тренутку у којем се Артур налази на врхунцу моћи. Он влада над тридесет три краљевства која, осим Британије, околних острва и Ирске, укључују и тако значајне европске поседе какви су Француска, Скандинавија, Немачка и Аустрија. На раскошну гозбу у Артуровом двору у Карлајлу, на дан Нове године, изненада стиже римски сенатор са ултиматумом римског цара Луција који под претњом смрћу захтева да краљ Британије са витезовима Округлог стола наредног лета дође у Рим, да му да објашњење зашто је запосео територије које су римске од давнина и зашто Риму не плаћа данак који је плаћао његов отац и сви британски владари од времена Јулија Цезара. Ако се оглуши о Луцијеву наредбу, Луције ће са великом војском кренути у рат против Артура. После саветовања са својим највиђенијим људима, који храбро дочекају објаву рата, Артур одбије Луцијев ултиматум и са великом војском крене у Европу, оставивши свога сестрића Мордред за регента. У Нормандији најпре савлада дива са брда Сен Мишел, а потом, у близини града Соасона, убије цара Луција. Та победа, која му објективно отвара пут до Рима, не задовољи Артура већ у њему пробуди рушилачки порив, чије су последице рат са војводом Лорене и поковавање ове области, прелазак Алпа и доспеће у Ломбардију, где после мучне опсаде освоји Комо и задобије Милано. Врхунац Артурове рушилачке енергије огледа се у његовом безумном пустошењу Тоскане, после којег уследи једнако стравичан пад, најављен у његовом сну о Фортунином точку, а онда и у вестима о Мордредовој узурпацији престола и женидби са Гиневером, које му из Британије донесе његов витез Крадок. Повратак у Британију значи коначни обрачун са Мордредом, обрачун у коме Мордред погине, а Артур задобије смртну рану.

2. Средњовековна шрагедија о паду моћника

У критичкој мисли нема сагласности по питању жанровског одређења *Алишерајтивне смрти Артурове*, већ преовлађује став да се дело опире стриктној класификацији. Аутори најчешће помињу витешки роман, еп, француску јуначку песму (*chanson de geste*), трагедију, егземплум и огледало за краљеве.⁴ Лари Бенсон *Алишерајтивну смрт*

4 Огледало за краљеве се сматра жанром у оквиру политичке прозе средњег века и ренесансе. То су дела која поучавају владаре о начелима добре и успешне владавине, обично писана поводом ступања на престо младог краља кога је требало упутити у вештину владања. Шире посматрано, овом жанру припадају и књижевна дела са ликовима краљева вредних подражавања или пак оних којих се треба клонити. У енглеској традицији овом жанру припадају дела Џона Лидгејта (John Lydgate, ?1370–1449) *The Fall of Princes*, Џона Гауера (John Gower, ?1330–1408) *Speculum Meditantis* и

Артуруву уверљиво доводи у везу са средњовековним схватањем трагедије. Трагедија се у средњем веку темељила на уверењу да је све што је човеку дато на земљи пролазно, да је губитак болан и неизбежан и да ће онај ко се највише уздигне доживети најстрашнији пад. Средњовековна трагедија стога учи да човек не господари својом судбином и да у таквој ситуацији једино може да прихвати крхкост овога света и окрене се вери у небеско царство. Појам трагичне грешке јунака средњовековне трагедије стога се не односи на неки недостатак у њему самом, у његовој личности или карактеру, већ у друштвеном кодексу по којем живи и у чијим оквирима настоји да постигне овоземаљски успех као морални императив. Парадокс људске ситуације је у томе што је верност било којем овоземаљском друштвеном кодексу – кодексу љубави или кодексу краљевске власти, на пример – знак моралног слепила, а што је истовремено потребно тежити достизању изузетности јер се у свету у коме живи то од човека захтева. Из овога, по Бенсоновом мишљењу, произилази морална комплексност *Алишерајивне смрти Артуруве*. У њој не можемо говорити о тензији између добра и зла, нити о тензији између неумерености краљевске власти и врлине одрицања од ње, већ о тензији између два добра – између хришћанског самоодрицања неопходног за срећу чак и на овом свету, и потпуне посвећености земаљском идеалу неопходне за хероизам. Стога се средњовековном трагичном јунаку дивимо баш због особина које су довеле до његовог пада (Benson 1966: 79–81). Када је о Артуровом паду реч, он је уследио јер га је занос неопходан за успехе које је постигао довео до тога да заборави да је смртан. У сржи његовог пада налази се несавршен идеал овоземаљске херојске краљевске власти који чак и своје најбоље следбенике са највише тачке Фортуниног точка води у трагичну пропаст (Benson 1966: 83–4).

2.1. Артур као тиранин

Као што није лако жанровски одредити *Алишерајивну смрт Артуруву*, тако ни о лику Артура није лако изрећи једнозначан суд. Бројни су аутори (Krišna: 2013; Goler: 1981; Friz: 1981; Fihte: 1981; Jansen: 1981) који у Артуровој личности и поступцима сагледавају двоструку мотивацију, па тврде да први сегмент дела, од Луцијевог ултиматума до Артурове велике победе над римским царем, описује његов оправдани одбрамбени рат, а да се одлука о заузимању Лорене и опсади града Меца (Metz) указује као први знак губљења осећаја за меру, односно као симптом пренаглашене гордости. Та гордост ће се, после освајања Лорене, у најнеповољнијем светлу показати у безразложном и врло суровом пустошењу северне и средње Италије, скоро до самог Рима, а Артур ће се, гордошћу потпуно обузет, претворити у крвожедног тиранина, по много чему сличног диву са брда Сен Мишел, кога је на почетку свога

зборник прича о успону и паду личности из енглеске историје и легенде, *Огледало за властодрице* (*A Mirror for Magistrates*, 1559).

похода херојски савладао. И заиста, Артур се у *Алитеративној смрти Артуровој* указује у вишеструким и опречним улогама. Он баштини елементе дотадашњег артуријанског наслеђа – владарска је и политичка фигура у духу Џефријеве псеудоисторијске хронике, фигура у чији свет, као код Васа, француска витешка култура има извесног уплива, подсећа и на краља блиског староенглеском етосу описаног код Лајамона – а овим елементима традиције у *Алитеративној смрти Артуровој* додати су краљева таштина, склоност ка неумереној раскоши на гозбама и у одевању, пренагљеност у појединим потезима, дрскост у опхођењу, незаситост у освајачким походима, безосећајност према патњама недужног становништва опустошених земаља, али и позитивније особине, какве су нескривен, људски страх од онога што му је претсказано у сновима – првом, о сукобу змаја и медведа и другом, о Фортунином точку – очинска љубав према Гавејну, праштање Гиневери и захвалност Богу за коначну – мада Пирову – победу над Мордредом.

Из уводних стихова дела већ је могуће стећи важне увиде у личност краља, а први утисак јесте онај о неумерености. Прецизан списак освојених територија којих је толико да се аутор набрајајући их поиграва алитерацијом у чак девет стихова, само на први поглед слави моћног краља. Сваки наредни осврт појачава утисак претераности и намеће поређење са једним од извора дела – Лајамоновим *Брушом* – у којем се уз дискретни смисао за меру, само наводи импозантан податак да Артур господари над тридесет три краљевства, али се она не набрајају. Опис десетодневне прославе Божића на двору у Карлеону уведен стиховима „Никада ни у чије време не беше веће светковине / у западним мочварама усред зиме” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 5) овде не представља само омиљену формулу артуријанских аутора који њене варијације често користе за описе великих догађаја или снажних емоција – екстремне среће и туге – него је заиста јединствен пример минуциозности који надмашује чак и опис божићне гозбе у двору сер Берсилака. Новогодишња гозба у *Алитеративној смрти Артуровој* додатно појачава утисак неумерености јер се детаљно наводи шта је служено – дивљи вепар, срнетина, дивља свиња, зечеви и десетак врста пернате дивљачи, слаткиши и најфинија вина из читаве Европе – а том утиску доприноси Артуров позив Римљанима да се без задршке служе оскудним јелима јер се за боља не зна „на овој неплодној земљи”. Ово је и најранији пример Артуровог цинизма наспрам којег сенаторов одговор, мада високо формалан, делује простосрдачно:

Господине, рече сенатор, нека ме Христ сачува,
Никада међу зидинама Рима не беше такве краљевске моћи!
Нема прелата ни папе ни принца на овом свету
Који не би био задовољан овако савршеном храном!

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 9)

Чини се да је и гостопримство указано римском сенатору који му је практично донео објаву рата више показатељ Артурове гордости него

витешког опхођења краља-дворанина, те да је Артур у *Алиџеративној смрти Артуру* ближи Лајамоновом него Васовом Артуру.

Подршка Артурових најоданијих људи поласку у рат против цара Луција још један је подстицај краљевој гордости јер после Кадора четворица од шест говорника – краљ Шкотске, барон Бретање, Ивејн и Ланселот – о рату говоре скоро као о краљевом каприцу, о догађају који ће се одвијати сходно Артуровим жељама. Краљ Шкотске нуди педесет хиљада људи „који ће кренути у мојој служби *кад љод ти пожелиш / да се боре са твојим непријатељима који се непоштено владају према нама*” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 11). Барон Бретање обећава „тридесет хиљада људи жељних оружја / за месец и један дан, за било који марш / који им ти наложиш, *где љод ти је воља*” (11). Ивејн каже да ће обезбедити педесет хиљада коњаника „да се боре против твојих непријатеља *како ти сматраш погесним / у Француској или Фризији, кад љод је шеби по вољи*” (12), а Ланселот да ће са својом пратњом од седмдесетак људи под оружјем кренути пут Рима: „Видећеш ме на мору, испловићу *кад ти будеш желео*” (13)⁵. Искази слични овима, у којима је нагласак на Артуровим жељама, не постоје у изворима. У Цефријевој *Историји бриџанских краљева*, уместо шесторице, после Кадора говоре само двојица – Хоел, краљ Бретање и Аугусел, краљ Шкотске – подржавају Артура и нуде војну помоћ, али у њиховим речима нема нагласка на Артуровим преференцама. Слично је код Васа и Лајамона: краљ Бретање и краљ Шкотске говоре о својој спремности да се боре и о Артуровој дужности да крене у рат високо формалним језиком у којем нема осврта на краљеве жеље. Артуров одговор сенатору на ултиматум римског цара употпуњује ути- сак о гордости, неумерености и склоности ка бруталности.

Поздрав Луцију, твоме господару: нека чује све што кажем:
Ако си му одан поданик, одмах му јави
Кренућу на Петрове вериге и живећу слободно
Уживајући у његовим земљама, са многим велможама,
И владаћу по својим прерогативима и одмараћу се кад пожелим
Крај реке Роне заседаће мој Округли сто
Примаћу пуну ренту од свих краљевстава
Упркос претњама његове моћи и његовом присуству...

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 14)

Сам почетак одговора пример је Артурове дрске смелости, која се потом појачава изношењем даљих освајачких планова – са Римом као главним циљем – а онда се прелази на дозволу Римљанима да крену назад своје господару, уз строге наредбе о брзини путовања и претњу суровом казном ако по истеку рока од седам дана не напусте Британију.

Јер ако нађемо и једну вашу стопу са ове стране мора
Осмог дана, када звона огласе крај дозволе

5 Ауторка је италиком нагласила делове појединих стихова.

Наредићу да вам одрубе главе и коњи вас рашчерече,
А ваша ћу тела онда обесити да их пси глођу

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 15)

Много је писано о још два Артурова геста пред полазак у рат с Луцијем – о именовању Мордред за регента и опраштању са Гиневеом. Оба догађаја сведоче о Артуровој ауторитарности и суптилно наговештавају неповољан исход рата. Као што је у научној литератури примећено (Friz 1981: 40–41), Мордред једино у *Алиџеративној смрти Артуровој* одбија положај регента јер се не сматра довољно способним ни утицајним да обавља најодговорнију дужност у држави. Уместо тога, жеља му је да се у пресудном сукобу придружи Артуровој војсци, стекне драгоцену искуство и побољша своје витешко умеће, што га чини јединственом фигуром, не само у односу на изворе, него и на потоња артуријанска дела. У изворима Мордред је притајено зло коме положај регента пружа идеалну прилику да оствари жеље, до те мере опасне и богохулне да су само њему знане. Вас помиње да је Мордред неискрен, Лајамон да је нечастан, а обојица говоре о његовој страсти према Гиневери. Касније, у *Артуру у сџирофама* (*The Stanzaic Morte Arthur*) и код Малорија (Thomas Malory), Мордред је такође извор зла јер покреће трагичан расплет одлуком да Артуру обелодани прељубничку везу Ланселота и Гиневере. У *Алиџеративној смрти Артуровој* нема ни наговештаја Мордредових лоших особина нити забрањене страсти према Гиневери, па се за издају, како наводи Морин Фриз, Артур може сматрати једнако одговорним као и Мордред, јер је сестрићу укинуо основно право на коме је темељио своју државу – право да стекне славу у рату (Friz 1981: 41). Чин Артуровог именовања Мордред за регента свакако јесте исказивање почаст сестрићу, али је у Артуровом говору, уз предају најширих овлашћења, једнако присутна и претња. Уз речи „Никад ме не издај” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 20) Артур Мордреду експлицитно прети Божијим судом а имплицитно краљевским ако по повратку у земљу пронађе било какав доказ против њега. У том светлу, обећање круне ако се влада по ујаковим инструкцијама више делује као поткупљивање него као трезвено старање о наследнику. Мордредово скромно настојање да се захвали на указаној почаст још јасније истиче Артурову ауторитарност. Речима „Немој да не учиниш по мојој вољи; ти знаш шта то значи” (21) Артур практично натера Мордред да преузме власт и одлази не дозволивши му да било шта каже. Још грубљи и безобзирнији потез јесте онај у Гиневериним одајама, где се са њом поздравља пред сам полазак у рат. Гиневера тихо плаче, свесна да све што воли у животу одлази од ње, и жали што није умрла да не би сама морала да подноси тешку судбину. Артур је, истина, теши, уверава да ће све бити добро и да ће у Мордреду имати заштитника, али када затражи да му додају мач да би кренуо, Гиневера се од туге двапут онесвести. Не окренувши се, Артур узјаше коња и у друштву својих витезова одлази из двора, што на њега баца врло неповољно светло и гура у заборав речи искрене бриге за Гиневерину сигурност и до-

бробит у говору у којем Мордреду оставља власт. Артур дакле и Мордред и Гиневру лишава своје заштите и оставља на позицијама које нису желели – на позицији регента и краљице под регентовим старатељством – усмеривши све своје напоре и људство на даља освајања, а оставивши неповољне прилике код куће. До сада изнети потези иду у прилог тврдњи Дорси Армстронг да се читава поема, а не само њен други део, може разумети као критика Артура (Armstrong 2008: 86).

Ратни походи и успеси које буде постигао даље ће увећавати Артурову гордост. Ипак, на самом почетку похода, током пловидбе из Британије у Нормандију, после мучног сна о сукобу змаја и медведа, песник ће нам за тренутак приказати другачијег Артура – обичног човека из безумљеног од страха – који одмах позива тумаче да му кажу шта сан значи и да га умире. Овакви пасажии, међутим, само привремено коригују доминантну слику гордог и ратоборног краља. Одмах по искрцавању у Нормандији Артуру буде предочено да га очекује први изазов – борба са дивом са брда Сен Мишел. Запањен бестијалношћу демонског створа и скрхан вешћу о смрти војвоткиње Бретање, Артур осећа кривицу што о тим зверствима ништа није знао. Он се у овој епизоди памти по мању гордости, по осећајности и вери у Бога, који га још увек чине праведним краљем. Чувши за патње свога становништва у Нормандији, Артур заплаче и крши руке, а када се приближи чудовишту и види ражањ на коме за вечеру пече животиње и људе, срце му крвари од бола. На почетку окршаја див замахне топузом и убио би краља, каже песник, да није била Божја воља да промаши, а пре него што Артур диву зада смртоносни ударац, див њега зграби у руке и замало убије. Тада ожаловљене девојке клекну на колена и помолу се Богу да Артуру спаси живот, а после велике победе Артур задржава скромност и својим поданицима каже да Богу захвале за победу, а не њему.

У дешавањима пред коначни сукоб са Луцијем Артур је у позадини, али делује као јака кохезиона сила и главни ослонац својим људима. Порука да се повуче коју по Гавејну шаље Луцију, римском цару је једнако неприхватљива као и ултиматум који је он послао Артуру, тако да је сукоб неминовност, а Гавејново убиство Луцијевог витеза Гаја само повод за његов почетак. Пораз Римљана у првом сукобу и заробљавање римског сенатора Петера прилика је да Артур покаже своје владарско достојанство, али и уљудан однос према непријатељу. Предочено му је да је сенатор Петер богат човек и да од њега може добити велики откуп, али Артур одвраћа да краљу и освајачу његовог ранга не приличи да са заробљеником преговара о сребру, па одбија да се сретне са сенатором, али својим људима нареди да се према њему часно опходе и да га пребаце у тамницу у Париз. У прекору који Артур упуту Кадору због губитака у другом сукобу са Римљанима, на путу за Париз, у којем Кадор преводи Артурове снаге и победи, али изгуби неколицину врло угледних витезова, опет се препознаје краљев цинизам:

Сер Кадоре, твоја храброст све нас задивљује!
 Ти обараш моје витезове као нека кукавица.
 Не стиче се слава излагањем добрих људи опасности;
 Битка прво мора бити припремљена, моћ распоређена.
 Видевши их тако моћне, требало је да устукнеш
 Да не би одједном уништио читаву моју храбру војску!

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 52)

Ни краљев прекор ни Кадоров храбар и помало дрзак одговор не постоје у изворима:

Господине, одговори сер Кадор, знаш и сам
 Да си краљ ове земље и да наређујеш по својој вољи;
 Нико ко припада Округлом столу неће ме кудити
 Да сам одступио од твоје заповести због било чије славе;
 Када поново пошаљеш војску, боље је опреми
 Или ће бити осујећена и уништена на овим обалама.
 Данас учиних најбоље што сам могао; произвео сам витезове за борбу
 И борио се испред свих у сваком окршају;
 Од тебе не добих наклоност, само љутите речи
 Да сам дао и душу, не бих добио више.

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 52)

Артур на ово реагује помирљиво, практично повлачи изречено и Кадора или некога од његове деце именује за наследника. Колико год била на месту, ова Кадорова минијатура суптилно, такорећи једва приметно, наговештава далеко разорнију Мордредову побуну. Могуће је уочити и јасне паралеле у Артуровом односу према Кадору и Мордреду: обојица су му рођаци од којих очекује безусловну оданост, обојицу мотивише изгледима да једнога дана наследе круну и према обојици је болећив. Давање наде и једном и другом да ће владати баца, међутим, неповољно светло на Артура јер не показује да се, немајући директних потомака, озбиљно стара о наследнику, него да идејом круне поткупљује своје најближе и присиљава их да спроводе његову вољу. Трагичан расплет догађаја показује да ни Кадор ни Мордред неће владати Британијом и да је Гавејн, такође Артуров близак рођак, једини завређивао ту титулу, мада га Артур никада није прогласио за наследника. Над мртвим Гавејном Артур изговара ове речи: „Од свих живих краљева под Христом краљем / Ти си био достојан да будеш краљ, мада сам ја носио круну” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 104).

Једино у *Алиџеративној смрти Артуровој* Артур лично убија Луција, док у изворима остаје нејасно од чије руке римски цар страда. У *Алиџеративној смрти Артуровој* краљева борба са Луцијем прецизно је описана. Она уследи пошто римски цар убије Лајонела, његови људи Бедивера, а Артур осмотри бојно поље и крене у лични обрачун са Луцијем. Ова борба је слична бројним другим појединачним окршајима у делу, али њена симболика надилази значај свих других, јер само Артурова победа над Луцијем значи моментални пораз читаве императорове

војске, пораз који Артуру пружа прилику да покуша да оствари своје даље освајачке планове. Ово је и тренутак највеће Артурове славе, врхунац његове војничке и политичке каријере, али и место на којем је, како Бенсон каже, Артур заборавио да је смртан.

После победе над Луцијем Артур се, потпуно обузет гордошћу, претвара у тиранина – савест му се успавала, а безобзирност узела маха. То је наговештено у односу према двојици римских сенатора који су избегли сукоб и моле га за милост, јер је милост коју им укаже само прилика да их понизи наредбом да буду обријани до главе као издајници и заробљеници, и злурадом поруком о данку коју по њима уз Луцијев ковчег шаље градском сенатору Рима. Артурова гордост се у свој својој пуноћи показује недуго затим, када после достојанственог опроштаја од Кеја, Бедивера и других виђених људи погинулих у сукобу са Луцијевом војском, крене у освајање Лорене и опсаду града Меца, а помене и намеру да освајања настави у Италији. Артурово заузимање Меца уследи после велике победе коју је Гавејн са својим људима и витезом Пријамом постигао против снага војводе од Лорене, а милост према војвоткињи Лорене, која га клечећи моли да њу и њене најближе остави у животу, аутентичнија је од оне коју пружи двојици римских сенатора и последњи је титрај Артурове људскости и господства. Њеног мужа јесте осудио на доживотну казну затвора у Доверу, али то су закони и обичаји рата. Војвоткиња, њена деца, дворске даме и витезови са њеног двора немају разлога за страх. И не само то: по строгој наредби коју издаје својим војницима да не смеју наудити било којој жени ни било којој души у Лорени, Артур у *Алишерајивној смрти Аршуровој* на тренутак подсећа на младог Артура из Васовог *Романа о Брушу*, разборитог освајача Француске који не пустоши новоосвојене територије, не пали градове, и чији људи не смеју да краду нити пљачкају, већ морају да купе и плате оно што им је потребно (Vas 1912: 58).

Но, уопште узев, Артур се у *Алишерајивној смрти Аршуровој* не памти по великодушности нити благости, већ по суровости и безобзирности које достижу врхунац у периоду између освајања Лорене и Артуровог другог сна, сна о Фортуниним току. У фази грешне гордости, како је назива Гарднер (Gardner 1971: 250), Артур потпуно непотребно чини незапамћене злочине. Пошто успостави власт у Лорени и прене-се је на управнике, одлази у Луцерн, а ствари попримају озбиљнији тон када доспе до превоја Свети Готард, освоји утврђење и окрутно десеткује тамошњи гарнизон. Прешавши Алпе стигне у Ломбардију и уз речи „У прелепој земљи пред нама ја сам господар” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 60) изврши опсаду Кома. Дирљива је слика пастира који, ништа не слутећи, кроз градске капије изводе стоку на пашњаке и дечака који у игри на ободу града буду затечени опсадом а потом и галопом Артурове војске, која убија свакога на свом путу и потпуно разори неколико градских улица. Чувши за стравичан пад Кома, владар Милана са великим товаром злата и другим поклонима излази пред Артура и признаје ње-

гову врховну власт. Још увек незадовољених апетита, Артур прелази у Тоскану, чије га пустошење заиста чини упоредивим са злоделима дива са брда Сен Мишел:

И на јуриш освоји градове са високим утврђењима;
 Поруши моћне зидове, рани племените витезове,
 Обори куле, измучи народ,
 Многе отмене удовице завапе од бола
 Клону уморне, плачу, крше руке.
 Све уништи ратом, све поред чега пројаше његова сила
 Сво њихово богатство и сва боравишта разори.
 Тако они нападају и шире се, штедећи мало кога
 Пљачкају без милости, ломе винограде,
 Нештедимице троше што је годинама чувано.

(*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 83)

Раскалашна и обилна гозба коју после покоља у Тоскани приреди Артур стигавши у Витербо, весеље, музика и витешке игре, толико су нечовечни да опонашају демонску гозбу дива са брда Сен Мишел недалеко од хумке његове жртве – војвоткиње Бретање – коју је убио пре него што је Артур њега коначно савладао. У изворима за *Алиџеративну смрт Артура* – код Цефрија од Монмута, Васа и Лајамона – нема података о Артуровом освајању Италије јер му вест о Мордредовој издаји стиже пре него што дође у Италију. У *Историји бриџанских краљева* Артур добија вест док прелази Алпе у правцу Италије, а у Васовом *Роману о Бруџу* и Лајамоновом *Бруџу* – док се још налази у Бургундији и припрема за поход на Рим. Додатак аутора *Алиџеративне смрти Артура* очигледно има за циљ да укаже на потпуну деградацију некада праведног краља у тиранина чија необузdana сила сеје несрећу и смрт широм Европе, и имплицитно постави питање смисла освајања и пустошења Италије будући да је то територија цара Луција који је погинуо од Артурове руке. Посета кардинала Артуру у Витербу и позив да дође у Рим да га папа крунише вероватно представља врхунац Артуровог осећаја постигнућа. У вези са посетом треба поменути две ствари: прво, песник наглашава да је папин изасланик најмудрији кардинал, што може да сугерише да је позив за крунисање Артуру упућен како би га зауставио у даљем пустошењу Италије док не добије вести о издаји у Британији које су до Рима можда стигле пре него до Артура; и друго, Артур је одлучан да се ни после Рима не заустави, него да пође преко мора у крсташки рат. Ова два елемента – могући политички маневар Рима и Артурово потпуно одсуство свести о томе да су догађаји почели да се одвијају неповољно по њега – логичан су увод у његов сан о Фортунином точку и коначну пропаст.

Сан о превртљивој богињи среће Фортуни која у руци држи златни точак и okreћући га одлучује о судбини моћника, доведен у везу са средњовековном легендом о Девет великана, истовремено је поетичан, узвишен и трагичан наговештај Артуровог краја. У њему Артур више није ни безобзирни владар ни незасити освајач: из сна се пренуо на смрт

уплашен, готово као дете, а у сну је деловао једнако беспомоћно, и док је лутао шумом пуном дивљих звери и када се нашао на пољани на коју се из облака спустила богиња среће Фортуна. Приказ судбине шесторице великана који су у Артурово време већ били део историје – Александра Македонског, Хектора, Цезара, Јуде Макабејског, Џошуе и Давида – и двојице који ће живети у вековима после Артура – Карла Великог и Годфрија Бујонског – није, како је Артур веровао, био знак Фортунине посебне наклоности према њему, коме је зато дала увид у саму суштину ствари, већ напротив, само увод у спознају да је и он један од њих.⁶ Фортунина благост и великодушност док Артуру пружа јабуку на којој је насликан свет и мач којим је побеђивао, док га служи воћем и вином и тврди да је Рим његов једнако су уверљиво приказане као и нагла и неповратна промена њеног расположења услед које му предочи да га чека судбина осталих великана. Филозоф који Артуру протумачи сан објасни му да ипак није само играчка у рукама Фортуне, већ да се узрок његовог пада налази у греху којем је подложен и тираније из њега произашле: „Пролио си много крви и покосио недужне витезове / Ни због чега другог до због гордости, у земљама многих племенитих краљева; / Признај своје грехе и припреми се за крај” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 89). Долазак витеза Крадока који на поклоничком путовању у Рим Артуру преноси поражавајуће вести о Мордредовој узурпацији британског престола и женидби са Гиневером само је потврда пророчког сна. Као и у изворима, Артур и у *Алиџеративној смрти Артуровој* вести прима љутито али достојанствено и без помишљања на предају, па одмах са војском креће у Британију, где се последњи сукоб одвија у три етапе и типичан је пример пада моћника. Прва етапа је битка на мору у којој Артур победи Мордредове снаге и својој војсци омогући искрцавање, друга – Гавејнова смрт у директном сукобу са Мордредом и његовом јединицом, а трећа – борба између Артура и Мордред у којој је Мордред убијен, а Артур смртно рањен.

3. Закључак

Колико год био тежак и мучан, страшнији од било којег искушења у Артуровој каријери, последњи сукоб има отрежњујуће дејство на краља јер су физичка и психичка патња кроз које пролази неопходне за искупљење почињених грехова. Понижен, јер се у своју земљу враћа као изгнаник да се против сестрића у кога је имао безгранично поверење бори за оно што му је оteo, Артур ипак побеђује у првој етапи сукоба, те она, упркос пророчком сну, улива макар и титраву наду да ће из овог рата Артур и његова дружина изаћи као победници. Међутим, друга етапа сукоба, у којој гине Гавејн, недвосмислено показује да је пропаст

6 Девет великана – Александар Македонски, Хектор, Цезар, Јуда Макабејски, Џошуа, Давид, Артур, Карло Велики и Годфри Бујонски – у средњем веку су сматрани отелотворењима витешког идеала. Прва тројица су пагани, друга тројица Јевреји, а трећа тројица хришћани. Ову традицију започео је француски аутор витешких романа Жак де Лонгијон у своме делу *Voeux du Paon* (1312).

неумитна. Гавејнова смрт истовремено у Артуру, после много времена, буди заборављене врлине саосећања и истинске туге за ближњим. У Артуровој тужбалици над мртвим Гавејном нема љутње што га је напустио, већ једино спознаје колико му дугује, јер са Гавејном одлазе његова нада и снага, његов саветник и утеха.⁷ У том тренутку Артур први пут призива смрт и у гесту крајње понизности клекне да пољуби мртвог Гавејна, изговарајући речи: „Убијен је без кривице јер је грех био само мој” (*Aliterativna smrt Arturova* 1971: 104). Заветује се да ће га осветити и креће пут Корнвола, куда је Мордред побегао. Говор пред последњи сукоб са Мордредом својеврстан је опроштај од дружине витезова Округлог стола јер јасно показује Артурову спознају да ће тога дана доћи крај свим његовим ратовима. Ако погину, обећава им рајско насеље и благослови их. Одрицање од земаљске власти важан је сегмент Артуровог покајања, али пре него што напусти овај свет доживеће још једно понижење, када угледа Мордредом како јуриша носећи у руци његов мач Кларент. Призор тога мача, брижљиво чуваног на месту познатом једино Гиневери и коришћеног искључиво у церемонијалне сврхе, можда је и болнији ударац од Мордредове издаје јер симболизује издају краљице и супруге, издају најинтимнијег простора у животу сваког човека.

Ваља нагласити, међутим, да се после суровог пада предсказаног сном о Фортуниним току, у предсмртном говору захвалности Богу уз чију помоћ је Мордред побеђен, у последњој исповести, у предаји власти Кадоровом сину Константину и праштању Гиневери, Артур ипак враћа себи и својим коренима. У њему су угасили гордост и гнев, а остало само задовољство због победе тога дана и помоћи Господа коју је уживао читавог живота. Корени којима се враћа јесу верзије Артура из династичких хроника Џефрија од Монмута, Васа и Лајамона, дакле краља-ратника или краља-дворанина, суровог али праведног владара или пак префињеног заповедника дружине витезова Округлог стола, краља који поседује осећај за меру, нема амбиција да влада читавим светом и не осваја нове територије из обести. Ако је наредба Константину да побије децу коју је Мордред добио са Гиневером последњи трзај Артурове безобзирности у *Алиџеративној смрти Артуровој*, онда општи поглед на Артурову каријеру у овом делу, поглед на успехе и победе, на гордост и тиранију, на варљив утисак да је вечан и непобедив, али и на стравичан пораз, патњу и понижење, на покајање и бар делимично искупљење, дају за право филозофу – тумачу Артуровог сна о Фортуниним току – који каже да ће о Артуровим подвизима племенити витезови читати у витешким романима, краљеви их ценити, а учени људи их забележити, да остану запамћени за сва времена.

⁷ О тужбалицама у *Алиџеративној смрти Артуровој* детаљно је писала Renate Haas, “The Laments for the Dead”, у *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, стр. 117–129.

Извор

Aliterativna smrt Arturova 1971: *The Alliterative Morte Arthure, The Owl and the Nightingale and Five Other Middle English Poems in a Modernized Version with Comments on the Poems and Notes* by John Gardiner, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press; London and Amsterdam: Feffer and Simons, Inc.

Литература:

- Armstrong 2008: D. Armstrong, Rewriting the Chronicle Tradition: The Alliterative *Morte Arthure* and Arthur's Sword of Peace, *Parergon: Journal of the Australian and New Zealand Association for Medieval and Early Modern Studies*, 25.1, 81–101.
- Benson 1966: L. D. Benson, The Alliterative *Morte Arthure* and Medieval Tragedy, *Tennessee Studies in Literature*, 11, 75–87.
- Benson 1986: L. D. Benson, Introduction, in: L. D. Benson (ed.), *King Arthur's Death: The Middle English Stanzaic Morte Arthure and Alliterative Morte Arthure*, Devon: University of Exeter Press, xv–xviii.
- Dž. Džonson 1975: J. D. Johnson, "The Hero on the Beach" in the Alliterative *Morte Arthure*, *Neuphilologische Mitteilungen*, 76, 2, 271–281.
- L. Džonson 1999: L. Johnson, The Alliterative *Morte Arthure*, in: W. R. J. Barron (ed.), *The Arthur of the English: The Arthurian Legend in Medieval English Literature*, Cardiff: University of Wales Press, 90–100.
- Fihte 1981: J. O. Fichte, The Figure of Gawain in: K. H. Göller (ed.), *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, Cambridge: D. S. Brewer, Boydell & Brewer, 106–116.
- Fild 1978: P. J. C. Field, Introduction, in: P. J. C. Field (ed.), *Sir Thomas Malory, Le Morte Darthur, The Seventh and Eighth Tales*, London: Hodder and Stoughton, 1–67.
- Friz 1981: M. Fries, The Poem in the Tradition of Arthurian Literature, in: K. H. Göller (ed.), *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, Cambridge: D. S. Brewer, Boydell & Brewer, 30–43.
- Gardner 1971: J. Gardner, The Alliterative *Morte Arthure*, in: *The Alliterative Morte Arthure, The Owl and the Nightingale and Five Other Middle English Poems in a Modernized Version with Comments on the Poems and Notes* by John Gardiner, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press; London and Amsterdam: Feffer and Simons, Inc., 239–256.
- Goler 1981: K. H. Göller, Reality Versus Romance: A Reassessment of the *Alliterative Morte Arthure*, in: K. H. Göller (ed.), *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, Cambridge: D. S. Brewer, Boydell & Brewer, 15–29.
- Has 1981: R. Haas, The Laments for the Dead, in: K. H. Göller (ed.), *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, Cambridge: D. S. Brewer, Boydell & Brewer, 117–129.
- Jansen 1981: A. Janssen, The Dream of the Wheel of Fortune, in: K. H. Göller (ed.), *The Alliterative Morte Arthure: A Reassessment of the Poem*, Cambridge: D. S. Brewer, Boydell & Brewer, 140–152.

- Krišna 2013: V. Krishna, *The Alliterative Morte Arthure*, in: N. J. Lacy and J. J. Wilhelm (eds.), *The Romance of Arthur: An Anthology of Medieval Texts in Translation*, London and New York: Routledge, 501–541.
- Njusted 1967: H. Newstead, *Arthurian Legends*, in: J. Burke Severs (ed.), *A Manual of the Writings in Middle English 1050–1500*, New Haven, Connecticut: The Connecticut Academy of Arts and Sciences, 38–79.
- Stoun 1988: B. Stone, *Morte Arthure*, in: B. Stone (ed.), *King Arthur's Death: Alliterative Morte Arthure and Stanzaic Morte Arthur*, London: Penguin Books, 13–32.
- Vas 1912: Wace, *Roman de Brut*, London and New York: J. M. Dent and Sons and E. P. Dutton & Co. Inc.

Milica M. Spremić Končar

KING ARHTUR AS A TYRANT IN *THE ALLITERATIVE MORTE ARTHURE*

Summary

King Arthur, the hero of the most popular legend in medieval Europe, is first depicted in English literature in the early 12th-century Latin pseudo-historical chronicle *Historia Regum Britanniae* by Geoffrey of Monmouth. Wace translated Geoffrey's *Historia* into French and entitled it *Roman de Brut*, while Layamon translated Wace into Middle English and named it *Brut*. In Geoffrey's chronicle Arthur is portrayed as a ruler and politician. In Wace he assumes features of a courtier, while in Layamon he resembles Old English heroic kings. However, in *The Alliterative Morte Arthure*, whose sources are the works of Geoffrey, Wace and Layamon, Arthur undergoes significant deterioration from a rightful defender of his empire to a bloodthirsty tyrant consumed by pride. Taking into account Larry Benson's theoretical standpoint on *The Alliterative Morte Arthure* as a medieval tragedy, this paper analyses Arthur's fall through examples of his being a lavish, hot-hearted, rash and insatiable conqueror unconcerned with the suffering of the inhabitants of his invaded territories. It argues that only in his dying speech does Arthur return to himself and his roots – the versions of Arthur from Geoffrey's, Wace's and Lyamon's dynastic chronicles.

Keywords: King Arthur, medieval tragedy, *The Alliterative Morte Arthure*

Примљен: 28. марта 2017. године
Прихваћен: 20. април 2017. године